

ЈОШ О ИЗГУБЉЕНОМ РУКОПИСУ ЊЕГОШЕВЕ ИСТОРИЈЕ ЦРНЕ ГОРЕ НА ФРАНЦУСКОМ ЈЕЗИКУ

*Поводом писања професора Николе Банашевића, Михаила
Павловића и Мишела Обена*

О овоме врло значајном, сложенем, разноврсном и веома занимљивом питању и у вези са њим често се писало и говорило код нас. О томе постоји читава мала литература. Између осталих, најзначајнији допринос његовом расветљавању и решавању дали су Павле Поповић, Душан Вуксан, др Јевто Миловић и наш познати историчар др Андрија Лајновић, који је докторирао на Сорбони и дуго трагао по француским архивама и библиотекама за свим што се односи на Црну Гору и Његоша. Наиме, он је пронашао у једном дневном листу и рад (фелџон, како бисмо га данас назвали) де Белфона о Његошу¹; он садржи, поред тога што су то најлепше и најзначајније стране које је један Француз написао о нашем највећем песнику, и значајне податке о њему, као и о његовом изгубљеном рукопису *Историје Црне Горе* на француском језику. Професор др А. Лајновић је о томе објавио врло темељну студију у којој савесно и зналачки анализира писање де Белфона и све у вези са овим Французом, као и Његошевим рукописом.²

У својој првој докторској тези *Његош и Французи*³ посветио сам овоме питању и особама у вези са њиме око двадесет

¹ Lt de Bellefond, *Le Vladika du Monténégro (Extrait d'un voyage en Orient)*. »Le Siècle», 1853, 7—III— p. 3—4, 16—III, p. 3—4, 21—III, p. 3—4.

² Др Андрија Лајновић, *Нови подаци о Његошевом животу и раду у једном француском чланку*. „Годишен зборник“ на Филозофскиот факултет на Универзитетот во Скопје, 1964, књ. 16, стр. 21—40.

³ Krunoslav J. Spasić, *Pierre II Petrović—Njegoš et les Français. Thèse principale pour le doctorat d'Etat es lettres*. Publications de la Sorbonne, Editions Richelieu, Paris, 1972, in 80; XVI + 761 p. p.

страна⁴, после више трагања (укупно од око годину дана) по архивама и библиотекама Француске и свих градова Италије у којима је Његош боравио. На ово моје писање и на студију професора др А. Лаиновића осврнуо се др Никола Банашевић, иако се никада није бавио овим врло компликованим питањем, нити је вршио истраживања у вези са њим, у приказу моје главне тезе, *О једној докторској тези на Сорбони* („Филолошки преглед”, 1973. св. 1—4, стр. 71—85)⁵. Ту се јасно испуњава његова јака

⁴ Ibid., 62—67 i p. 74—89.

⁵ Овај приказ је по много чему, срећом јединствен у историји наше књижевне критике и наших књижевних часописа, па зато о њему треба бар нешто рећи. Наиме, др Банашевић, који је познат по врло оштрим расправама са бар десет наших познатих научних радника које су увек биле поразне по њега, као и многи прикази његових радова, није могао да сачека да изађе из штампе моја теза, већ је напад на њу написао на основу њеног првог прелома из штампарије, што се кривично кажњавало. Овај примерак му је једино могао дати његов пријатељ Драган Недељковић, а он садржи доста штампарских грешака, које сам после тога још два пута исправљао и којих нема у објављеном делу. Тако др Банашевић критикује између осталог и штампарске грешке којих ту више нема и уз то чак и под наводницима мења смисао мојих реченица, правећи их нелогичним, смешним и ненаучним.

Пошто нико није хтео да објави овакав приказ, то је учинио Драган Недељковић (који га је и сам прво нудио другима да га штампају...) у часопису чији је он главни и одговорни уредник. У томе га није спречила ни многим позната чињеница да се раније врло похвално изражавао о мојој тези и да је самом мени опширно образлагао како се дуго и жучно „свађао” са др Банашевићем доказујући му да је моја теза врло значајан рад и нудећи му да прочита њен рукопис пре штампања који сам тада дао своме бившем професору, академику Миодрaгу Ибровцу и Драгану Недељковићу, пошто ми се представљао као велики пријатељ. На то му је др Банашевић оштро одговорио да неће тај рукопис ни да види, јер зна унапријед да то ништа не ваља и да је он све већ рекао на тему „Његош и Французи”. (О томе је др Банашевић написао два мања рада од укупно око 30 страна. Први рад критичари или не спомињу када пишу о питањима у вези са њим или му налазе озбиљне замерке, а други, изузетно сиромашан, непотпун и произвољан, садржи крупне грешке. О томе свему сам морао да говорим у својој тези, пошто се она на то односи).

Док сам на објављивање мога одговора др Банашевићу чекао преко две године, и поред посредовања два адвоката — и то, на захтев Д. Недељковића, у скоро четири пута мањем обиму него што закон прописује — Д. Недељковић објављује одмах после мога скраћеног одговора у истом броју нови напад др Банашевића на мене, *Одговор на одговор Крунослава Спасића* („Филолошки преглед”, 1975. св. 3—5, стр. 139—142), што је против закона. Овога пута др Банашевић је знатно краћи и пише само нешто више од две стране, не одговарајући уопште на убедљиве аргументе против њега у моме одговору и наставља својом одавно познатом методом. Наиме, он опет мења смисао мојих реченица, карикира их и приписује ми што нисам рекао, пошто није имао шта да каже на мој одговор. У својој немоћи иде тако далеко да износи и моје оцене са студија — и то без устручавања, погрешно — што је исто тако јединствено у историји наше критике.

Поред тога, и тада и сада, др Банашевић потпуно игнорише чињеницу да је моју тезу штампала Сорбона у својим издањима, а наградила

жеља да што више, не бирајући средства и без икаквих доказа, побије и уништи сваку вредност мојим дуготрајним трагањима о овом проблему у Француској и Италији. Можда зато што је он био позванији да то предузме још пре рата (пошто себе сматра за највећег стручњака и „судију” за све у вези са Његошем), када би се о свему овоме и о самом Његошу нашло много више грађе, а можда и сам рукопис Његошеве *Историје Црне Горе* на француском у италијанским архивама, које су много страдале

Француска академија, и да су тиме ове у свету познате научне установе поред осталог прихватиле моја опширна доказивања да је Његош у много чему раван, а често и већи од најпознатијих француских песника, што значи да је нашем песнику место међу светским великанима. Др Банашевић сматра да је његово мишљење важније од свега тога и желећи, по сваку цену мене што ниже да сруши, као да је желео због тога да то уради и са Његошем. Уз то он се са крајњим потцењивањем и без икаквих обзира односи према врло познатим и меродавним научним радницима и стручњацима који су се о мојој тези изузетно повољно изразили или писали о томе. (Споменимо их хронолошки: професори Сорбоне Шарл Дедејан, Роже Портал, Жан-Батист Дирозел, Андре Блан, писци Жан Касу и Клод Авлин, академик Миодрог Ибровац, др Душан Милачић, Божидар Ковачевић, проф. Данило Лекић, др Драгиша Витошевић, проф. др Зоран Гавриловић, проф. др Драган Јеремић, академик др Митхат Шамић, проф. др Радослав Јосимовић, проф. др Јован Деретић и многи други).

Драган Недељковић је нашао начина да не објави мој одговор на други испад др Банашевића... Међутим, овај, на срећу, јединствен случај код нас, још није окончан...

(Врло је карактеристично да је Драган Недељковић почео да нагло мења свој став према мени и да прави испаде када је дознао да је Сорбона решила да објави моју тезу о Његошу у својим издањима. За време одбрана мојих теза он је, према речима угледних професора Сорбоне, правно испаде какви се не памте у анализама овог храма науке и тиме нанео велику срамоту својој земљи, Београдском универзитету и самом себи. На велико чуђење многобројних тада присутних и врло угледних Француза и Југословена, он за то своје нечувено понашање није сносио никакве последице у својој земљи).

Повод за став према мени др Банашевића, Драгана Недељковића и Михаила Павловића многи виде у чињеници што су њих тројица били одбранили у Француској (Др Банашевић у Паризу, М. Павловић у Бордоу и Д. Недељковић у Стразбуру) универзитетски докторат, то јест нижи ступањ доктората намењеног странцима и који се не признаје у Француској — мада ту понекад има и значајних радова — док сам ја одбрањено на Сорбони најтежи, државни докторат, којим се стичу сва права на француским и свим страним универзитетима а који се састоји од две докторске тезе за чије завршавање је потребно просечно 12 до 15 година. Уз то, многим је познато јавно иступање ова три пријатеља када је моја главна докторска теза изашла у издањима Сорбоне и када ју је наградила Француска академија...

Судови најмеродавнијих о овом делу објављени су, по савету издавача и других, као додаток на 12 страна под насловом *Рекли су и написали о делу др Крунослава Ј. Спасића „Његош и Французи”* у издању на српскохрватском језику ове студије: *Његош и Французи*. Допуњено француско издање. — Зајечар, 1988. — XVI, 763, 12 стр.; 24 см. Дело се може видети и набавити у београдским књижарама).

за време последњег рата, о чему доносим податке.⁶ Уз то др Банашевић сасвим ниподоштава заслуге др А. Лаиновића и његову поменућу студију, коју сам у потпуности усвојио

Да би добио по сваку цену значај Белфона и његовог писања о Његошу, као главни „доказ“ др Банашевић наводи да „Белфон измишља своје познанство и пријатељство са црногорским владиком”⁷. Он чак тврди, без икаквих доказа, да Белфон „није ни видео Његоша”⁸, иако никад није трагао за Белфоном чије је, пре ове тврдње, само име знао, а није прочитао ни врло значајну студију од двадесет страна свога колеге др А. Лаиновића о Белфону, што му не смета да тврди како је она „неубедљива”⁹. Јер да је прочитао тај рад, не би напамет тврдио да је Белфон „опскурни новинар” и да *Lt de Bellfond* значи *Louis de Bellefond*¹⁰. Сваки Француз зна да је *L^t* скраћеница за *lieutenant* (поручник) — као што је код нас и другде др скраћеница речи доктор — а само за др Банашевића то значи име Луј! Међутим, у студији др А. Лаиновића већ на почетку стоји да *L^t* значи поручник, и да је др Банашевић њу, макар летимично, прочитао, не би од поручника испао Луј. И зашто баш Луј, када Французи имају бар двадесет мушких имена која почињу словом *L!* Поред тога, на крају сваког наставка „фелтона” стоји крупним словима штампан потпис *Lt de Bellfond*. Да је др Банашевић видео макар један од тих наставака, не би онда говорио о имену Луј у коме нигде нема слово *t*, ако већ можда није знао од које је речи скраћеница *L^t*.

Др Банашевић наводи још један „доказ” да је Белфон био личност без значаја: наиме, што нисам нигде нашао о њему никакве податке, као што у вези са њим нисам добио ниједан позитиван одговор на питања која сам упутио „свим среским архивама” у Француској¹¹. Пре свега, питања сам упутио окружним, „*archives départementales*”, а не среским архивама, јер *département* значи округ, а не срез као за др Банашевића, који би требало да зна да научни радници у Француској податке ове врсте могу добити у одлично срећеним и стручно вођеним окружним архивама, а не среским, које за ову сврху и не постоје у свим срезовима. Најзад, општи недостатак било каквог податка о Белфону, само је још један, скоро сасвим сигуран доказ да је име Белфон псеудоним под којим је неко потписао поменути „фелтон” о Његошу, што тврди и др Обен, како ћемо видети; а нигде у архивама, или било где, подаци се не могу наћи под лажним, већ под правим именом, што др Банашевић вероватно зна.

⁶ К. Спасић, *op. cit.*, р. р. 74—89, *passim*.

⁷ Н. Банашевић, *О једној докторској тези на Сорбони*, стр. 74.

⁸ *Идем*, *Одговор на одговор Крунослава Спасића*, стр. 140.

⁹ *Идем*, *О једној докторској тези на Сорбони*, стр. 74.

¹⁰ *Ibid.*, стр. 74. и 82.

¹¹ *Ibid.*, стр. 74.

Али др Банашевић, по обичају иде још даље. Пишући о раду др Обена о Беланжеу-Белфону много пре његовог објављивања¹², што је врло чудно и симптоматично... др Банашевић покушава, као и његов пријатељ М. Павловић, да супротстави др Обена и мене, као и наша мишљења о овом питању¹³. Међутим, она су понекад различита али и доста приближна, а некад и сасвим иста. Др Банашевић по свом обичају прећуткује да др Обен не доноси ниједан битан доказ који би побио тврђења др А. Лаиновића и моја.

Да је др Банашевић открио врло значајан „фелтон” Белфона о Његошу, вероватно би о том целом питању сасвим другачије мислио и можда му придавао још већи значај него што стварно и има...

Др Н. Банашевић наводи, као главни „доказ” да Белфон „измишља своје познанство и пријатељство са црногорским владиком”, детаљ из Белфоновог причања да је од Његоша „примио у Паризу око тридесет његових слика. Ко је то, наставља др Банашевић, Његоша тридесет пута сликао (за поклон) или толико пута фотографисао (*sic*) кад је позната само једна права фотографија од Анастаса Јовановића)?”¹⁴

Да би то „доказао”, др Банашевић једноставно преправља, без устручавања, како му најбоље одговара, речи свога колеге и земљака, професора др Андрије Лаиновића, који изричито пише о једном од „тридесет примерака једног (*sic*) врло лепог портрета”, а не о тридесет разних слика. То и сам Белфон изричито каже¹⁵. Можда је то била баш фотографија Анастаса Јовановића из 1851. године. Али за то има мало изгледа, јер Белфон тврди да је она старија за неку годину¹⁶ и ту чињеницу др Банашевић прећуткује, то јест не зна¹⁷.

После овог мишљења др Банашевића, објављен је један рад и један чланак у вези са овом темом. Дужност нам је да се на то осврнемо.

У *Политици* од 13. маја 1978. Михаило Павловић је приказао чланак професора др Мишела Обена, *Станислас Беланже 1814—1859, прималац скраћене историје Црне Горе коју је Његош диктирао*. Рад је објављен 1975. године на француском у

¹² *Ibid*, стр. 76.

¹³ *Idem*, *Одговор на одговор Крунослава Спасића*, стр. 140.

¹⁴ *Idem*, *О једној докторској тези на Сорбони*, стр. 74—75.

¹⁵ *L'de Bellefond, op. cit.*, 16.3. 1853. p.3.

¹⁶ *Ibid*, p.3.

¹⁷ После оваквих и још озбиљнијих извртања чињеница, познат и чест манир проф. Банашевића, није ни мало чудно што је један познати научни радник написао да се са проф. Банашевићем не треба расправљати, већ га кривично гонити преко суда. (Др Славко Мијушковић, *Неке примједбе на Банашевићеву књигу „Летопис попа Дукљанина”*. „БОКА, зборник радова из науке, културе и умјетности”, — Херцег Нови, 1971, бр. 3, стр. 255—265).

првој свесци *Компаративних изучавања српске књижевности* коју издаје Институт за књижевност и уметност у Београду. На жалост, неизбежно је да осврт на овај чланак има полемички карактер, јер он то намеће.

М. Павловић говори опширно о поменутом раду од 20 страна посвећеном писцу и сложеном проблему којим се он никада није бавио нити је о њима писао, што се и јасно види, а о њему пресуђује.

Уз то, Павловић је раније доста уздржљиво и у знатно краћем обиму приказао докторску тезу од 360 страна др Обена о политичким и историјским визијама Његоша, одбрањену на Сорбони и објављену 1972, после чега је њен аутор постао професор и шеф југославистике на овом чувеном универзитету. Ова студија је заслужила много веће и обимније приказе код нас — поготову Павловића, који је са др Обеном годинама радио у Београду на истој катедри и знао за његове напоре и оданост према Његошу — па чак и да је њен значај мањи него што јесте; јер то ради странац који је због свога труда и бављења Његошем и југославистиком код нас и на Сорбони заслужио висока југословенска признања.

Шта је навело Павловића да пише о овом проблему о коме, додуше, др Обен и не говори у својој тези нити ту помиње Беланжеа, Белфона и многе друге у вези са тим питањем? Похвално би било да је повод био приказивање овог рада, али објективно, а не са доста провидном намером (о чијој позадини не желим овде да говорим, као ни о самом Павловићу), да се докаже како многобројни научни радници, који су овом сложеном питању посветили читаву једну литературу, нису били у праву, а да је у праву проф. Н. Банашевић, Павловићев велики пријатељ и заштитник. Павловић прећуткује где се мишљења про. Обена, директно или индиректно, не слажу са мишљењима др Банашевића, који се овим питањем, као ни М. Павловић, никада није бавио, али је зато о њему као и о Његошу, знао често да даје врло „ауторитативне“ и чудне судове, који су увек наилазили на оправдано оштре и убедљиве критике стручњака, оних што се Његошем не баве скоро увек онда када треба да нападну и по сваку цену побију често драгоцен и дуготрајан рад многих других, да траже грешке и где их нема. (Место тога би било боље одговорити задатку свога позива, то јест што боље и што обимније приказати свету песника и државника, мало познатог на страни, највише нашом неопростивом кривицом, који је најбоље и најлепше оличење свих Југословена и њихове вековне борбе и стремљења.)

На основу чега Павловић тврди да је Беланже, то јест Белфон, „трећеразредни новинар и петоразредни писац“, када то не тврди ни др Обен, пошто га је свестрано проучио, већ пише

за Беланжеа да је „обдарен лаким пером, елегантним, кад има прилику”¹⁸. Непознато је да неко себи дозвољава такав критички и научни ауторитет и истовремено разврстава и новинаре и писце тачно у пет, а можда и више категорија, када је то често тешко учинити и са било којом робом. Ово је чудније тим пре што се види да Павловић није ни проучио дела Беланжеа, што је једно од њих — и то баш „фелџтон” о Његошу — објавио лист *Le Siècle*, некад „париски дневни лист највећег тиража” и у време Беланжеа „велики дневни лист” и што је „врло озбиљни лист *Temps* посветио врло похвалну и опширну критику” једном другом делу Беланжеа — како је све то утврдио сам др Обен¹⁹, који је скоро пола свога рада посветио Беланжеу као писцу²⁰. Уз то, лако се уверити да је *Le Siècle*, на истом месту где је штампан „фелџтон” (како бисмо данас рекли) Белфона о Његошу, исте године објављивао у наставцима и позната дела А. Диме, Балзака и Жорж Сандове, као што је утврђено²¹, а они нису петоразредни писци. Павловић као да замера Беланжеу што је био мистификатор, можда би му још умањило вредност, мада као професор француске књижевности неоспорно зна да су мистификатори били и највећи писци тога времена, и то често у вези и са нама, као Ламартин, Мериме (кога Павловић већ дуже проучава), Жорж Сандова и други, па смо ипак, и ми и странци, њима и њиховим мистификацијама посветили доста научних радова и докторских теза.

Када се говори о овом изгубљеном Његошевом рукопису, научничка савест налаже да се прво ода признање онима који су омогућили да истраживања за њим пођу новим и правим путем. То су неправедно заборављени покојни др Перо Шоћ, чијом заслугом је донета у земљу Његошева Биљезница, у којој су о овом проблему записани значајни подаци, као и наш познати историчар проф. др Андрија Лаиновић, који је открио „фелџтон” Белфона, драгоцен, иако садржи понешто нетачно али мањег значаја за проучавање Његоша и трагање за поменутиим рукописима. Др Лаиновић је први успешно трагао за Беланжеом и Белфоном (за које нисмо још увек стопроцентно сигурни да су једна личност, мада је то највероватније и што би олакшало даља истраживања) и без чега ни ми каснији истраживачи не бисмо могли даље отићи. Он је први указао да је почетни део Белфоновог „фелџтона” узет из једног дела Беланжеа, чије је радове проучио и први посумњао, пошто ништа није нашао о Белфону, да је то име псеудоним. Али, Павловић то или не зна (а

¹⁸ Michel Aubin, *Stanislas Bellanger (1814—1859), destinataire d'un abrégé d'histoire du Monténégro dicté par Njegoš*. „Зборник института за књижевност, уметност и упоредна истраживања, 1, Београд, 1975, стр. 359.

¹⁹ *Ibid.* стр. 365, 367—368.

²⁰ *Ibid.* стр. 357—365.

²¹ К. Спасић, *op. cit.*, р. 66.

пише о том предмету!) или износи не резултат свога рада и знања, већ онако како су му други пристрасно и несавесно приказали цео случај (највероватније др Банашевић).

Међутим, Павловић иде још даље у писању о проблему који уопште не познаје. Говори како је др Обен у своме раду утврдио да су Беланже и Белфон иста личност, то јест да Белфон није ни постојао, а да ја о Белфону говорим као о „Његошевом пријатељу и извору података“. У својој тези *Његош и Французи (Njegoš et les Français)* — о којој се Павловић раније изузетно похвално изражавао на једном јавном скупу — опширно сам на преко 700 страна писао о свему што обухвата ову тему. Да је Павловић, када већ о њој повори, пре свога писања погледао само њен *Индекс*, видео би, под именом Беланже, Белфон, Роћи, Арно, Волф, маркиз де Салво, професор Жозеф Каз и другим у вези са изгубљеним Његошевим рукописом, колико сам им страна посветио; а да је мало погледао њихов садржај, лако би утврдио да сам скоро годину дана за свим тим трагао по Француској и Италији, да нигде нисам нашао трага Белфону, да сам дошао вероватно до свих података о Беланжеу до којих сам могао тада доћи (из Тура, његовог родног места, нисам могао добити никакве податке) и да ме је скоро све наводило на веровање, што сам у тези и написао као закључак, да је Белфон само псеудоним, вероватно Беланжеов, то јест онога ко се крије под именом Белфон²². Пред тим Павловић затвара очи, као и пред тврђом свога пријатеља др Банашевића да су трагања и тврђња др Лаиновића „неубедљиви“ — а јасно се види да их ни он ни др Банашевић нису ни прочитали — иако се понекад слажу са др Обеновим, коме су, као и мени, били поуздана основа за даља истраживања, а коме Павловић, као и др Банашевић, жели да ме супротстави и изазове расправу између нас двојице.

Смело је изричито тврдити без икаквих сасвим тачних доказа да се Његош и Беланже-Белфон — како сам Павловић назива овог аутора — нису познавали, када више чињеница говори у прилог томе, а ни једна против. Поред тога, зар би онда тај „петоразредни писац“ могао написати о Његошу најдирљивије стране које је написао један Француз, пуне веродостојности, дивљења и проицања у владину изузетну личност. Зашто одузимати вредност томе врло значајном делу са доста нових података којима се служио и др Обен и други, а које много не умањују неке нетачности и мистификације, својствене и највећим писцима тога времена — само да би се из ниских побуда „доказало“ да није у праву ко то јесте, а да јесте ко то није. Јасно је да Беланже-Белфон није видео Црну Гору, али се то не може тврдити без поузданих података и да Његоша није негде упознао. Јер огромна је разлика између првог дела „фелтона“ о Црној Гори, који је недоживљен и нижег реда у сваком погле-

²² *Ibid.*, p. 80—81.

ду, и другог дела о Његошу, у коме је Беланже-Белфон просто други и већи човек и писац, кога је владичина личност подигла на изненађујућу висину у поређењима са првим делом. Ово је било могуће само ако је он више пута виђао Његоша и боравио поред њега. Уосталом, и да Белфон није видео Његоша што изгледа невероватно, његово писање је врло значајно и доказује да је он о владици добио неке веома важне податке из поузданих извора, као и да га је доживео и схватио боље него можда иједан странац, а и многи наши људи који о њему пишу...

Најзад, о овом проблему, као и о другима, свако може имати своје мишљење и претпоставке, али не смемо ништа тврдити понесени пристрасним својим или туђим мотивима, без темељних научних доказа. Уз то, познато је да чак и многи Југословини немају оно урођено и доста специфично осећање — могло би се можда чак рећи и чуло — за разумевање Његоша, што потврђује и сам М. Павловић. Имајући у виду такву врсту особа, један критичар дели наше људе у две групе: оне који разумеју и воле Његоша и... остале²³. Зар је онда чудо што га и многи странци, па и Французи међу њима, не разумеју. Чак и познати слависта Луј Леже, који се врло дуго бавио нама и који спада међу неколико Француза који су нас најбоље познавали и писали о нама понајвише, показао је заиста несхватљиво неразумевање за Његоша и *Горски вијенац*, чије је стихове често погрешно преводио, одузимајући им уз то сваку песничку вредност. То је врло убедљиво и непристрасно доказао Данило Лекић²⁴. Колика разлика између великог слависте Лежеа и — како га је М. Павловић са висине деградирало на „трећеразредног новинара и петоразредног писца” — Беланжеа-Белфона!

С правом многи научници признају велики значај писања о Његошу познатог француског научника, члана Француске академије Гзавијеа Мармијеа, иако овај велики путописац, познавалац многих народа, људи, карактера и типова, није видео Његоша, већ је податке о њему добио од владичиних пријатеља и у самој Црној Гори. Ту је боравио годину дана после смрти црногорског владара, када су сећања на њега била још врло жива и свежа. Зна се како се Мармије савесно припремао за пут у Његошеву постојбину, прочитавши сву савремену литературу о тој земљи и Вукове збирке народних песама, учећи уз то и наш језик²⁵. Ако је, као што се може утврдити,²⁶ Белфон-Беланже у много чему превазишао овог познатог научника и академика, ако његово писање има већу вредност и веродостојност од Марми-

²³ Ђуза Радовић, *Његошев хероизам*, „Стварање”, 1947, св. 6, стр. 317.

²⁴ К. Спасић, *op. cit.*, р. 292—293.

²⁵ *Ibid.*, р. 226.

²⁶ *Ibid.* Видети *Индекс* имена под Мармије и под Белфон и прочитати шта су све они писали о Његошу.

јеовог, зар се онда не намеће закључак да је он морао лично, дуже времена, познавати Његоша? Све ово М. Павловић не увиђа, не зна, или не жели да зна, као и др Никола Банашевић.

* * *

Пошто др Банашевић и његов штићеник Михаило Павловић често праве поређења између ставова М. Обена и мојих о овом питању са јасном намером да између њега и мене изазову полемику, (а можда и нешто друго...), будући да то по свему судећи жели и Драган Недељковић, који је раније јавно тврдио да се М. Павловић врло некоректно понео према мени са пуно злобе и зависти и који је једини омогућио др Банашевићу, пошто су га други одбили, да штампа своју критику на моју тезу и о овом питању у часопису чији је одговорни и главни уредник — испунићу им жељу и не бежим од тога, тим пре што је др Обен већ пошао тим путем²⁷.

²⁷ Навешћу само једну чињеницу у вези са тим, која, на жалост, нема никакве везе са науком, али коју износим само у интересу истине и да би цела ова работа добила нешто потпунију слику, иако не желим овде да говорим о ситним побунама и мотивима др Банашевића, мх Д. Недељковића и М. Павловића, мада би то пружило сасвим јасан увид у све. И ово мало износим после дугог колебања и снебивања, јер добро знам да и онај ко пише о ружним поступцима других може донекле да остави доста рђав утисак чак и када је био њихова жртва. Али истина је важнија од свега, па макар колико она била непријатна и ни мало академска, макар колико она оставила мучан и тежак утисак.

Неколико недеља пре него што је М. Обен бранио своју тезу у Паризу, Мх. Д. Недељковић ме је позвао у стан у коме је тада становао близу обале Сене... Пружио ми је тезу М. Обена куцану на машини, рекао ми неке главне поставке и изричито захтевао да то понесем кући, пажљиво прочитам и избележим све своје примедбе, како би он са тиме критиковао М. Обена. Одговорио сам му врло одлучно сличним речима као и његовом пријатељу М. Павловићу и додао да према М. Обену не треба бити сувише строг пошто је то странац који се бавио годинама Његошем, због чега треба да му будемо захвални. Мада се нисам слагао са неким поставкама М. Обена које ми је тада изнео Д. Недељковић, одбио сам његов захтев и зато што сам сматрао, најблаже речено, да није нимало на своме месту да се Д. Недељковић служи туђим знањем о Његошу (чије је дјело мало познавао и о коме није ништа објавио) да би напао некога, и то странца, који је дуге године посветио нашем највећем песнику. Касније сам био скоро сасвим уверен, с обзиром на неке чињенице које не желим овде да износим, да је Д. Недељковић поред овога циља имао и други, да створи рђаве односе између др Обена и мене, показујући му моје примједбе и представљајући то на свој начин, додавши, можда, да сам ја тражио да видим ту тезу и да сам својевољно у њој избележио своје примедбе и поновио их Д. Недељковићу. Јер, највероватније, и Д. Недељковић и М. Павловић су се прибојавали да после одбране своје тезе др Обен, коме је после тога већ било осигурано место на Сорбони, не зове њих да тамо држе предавања, већ мене, пошто смо обојица обрађивали истог писца.

На жалост, поред свих признања и захвалности које дугујемо др Обену, дужност ми је да додам, само због научне истине, и неке примедбе, сем оних које се понекад односе на њега и у моме претходном осврту на писање др Николе Банашевића.

Разумљиво је и лепо што др Обен има много обзира према др Банашевићу код кога је годинама био лектор у Београду, коме је и посветио своју тезу о Његошу рађену на захтев и по саветима др Банашевића, који је био и пресудан за избор предмета тезе, шта др Обен изричито и каже на почетку свога предговора: „Без усрдног инсистирања Господина Николе Банашевића, професора Универзитета у Београду, без његових бодрена и његових савета, не бих се подuzeо ове студије”²⁸.

На једном јавном скупу др Банашевић је, поред похвала тези др Обена, са великим задовољством говорио нарочито о неким питањима и деловима тезе где је др Обен усвојио неке његове ставове. Схватљиво је, нарочито за оне који познају искључивост и друге особине др Банашевића, да се др Обен нашао у врло незгодном положају, али у интересу научне истине требало је да нађе начина како би избегао у својој тези, у коју је уложио велики труд и жртве што му треба признати, усвајања и разрађивања неких ставова др Банашевића које, сем њега, нико не заступа нити прихвата. Да је др Обен самосталније радио, његова теза би била још боља. Али о томе нећемо за сада да говоримо. Кажимо само да је и сам наслов тезе погрешан: *Visions historiques et politiques dans l'oeuvre poétique de P. P. Njegoš* (Историјске и политичке визије у песничком делу П. П. Његоша). Јер ко хоће да сагледа историјске и политичке визије Његошеве мора неопходно да говори не само о „песничком делу” црногорског владара где, наравно, има много поетизованих и нестварних мисли, маште и другог, већ и да свестрано анализира три тома Његошевих писама разним нашим и страним политичким и другим особама у којима се најверније види најреалнија и најпотпунија слика „визија” великог државника и песника. (Место „визија”, пре би требало рећи „погледа и идеја”). Др Обен је увидео да је то неизбежно и управо то и чини добрим делом. Чудно је онда да у наслову тезе ипак само стоји „песничко дело”.

Шта је навело др Обена да се одједном бави врло сложеним и обимним питањем Његошеве историје Црне Горе на француском, која ни до данас није пронађена (а мали су изгледи да је тај рукопис уопште сачуван) када то није уопште ни поменуто у својој докторској тези, где је било неопходно да се то питање темељно проучи. Врло је карактеристичан поступак према овоме раду др Обена самог др Банашевића који о њему пише врло похвално — и приписује му да садржи неке ставове које др

²⁸ M. Aubin, *op. cit.*, p. 3.

Обен није ни изнео — још на око две године пре његовог објављивања (Н. Банашевић, *О једној докторској тези на Сорбони*, с. 76—77), то јест на око годину дана после излаока из штампе моје тезе, а затим поново, после његовог објављивања (Н. Банашевић, *Одговор на одговор Крунослава Спасића*, с. 140). Због тога има јаких разлога веровању да је после објављивања моје тезе др Банашевић, да би ме и други побили поред њега, инсистирао код др Обена да пише и да почне да се бави проблемом Његошеве историје Црне Горе на француском, иако му то није свакако саветовао да ради у оквиру његове докторске тезе која је то и наметала, али због чега му др Банашевић не замера. Тада му је највероватније пружио своју сарадњу и сугерирао своје ставове, што је др Обен прихватио, јер такве погледе о овом питању имају само њих двојица. На то наводи и чињеница да је др Банашевић знао шта је др Обен писао о томе још две године пре објављивања тога рада.

Претпоставио сам да др Обен може да буде натоциљан у овој мутној игри др Банашевића, М. Павловића и Драгана Недељковића, (њих сва тројица имају нижу врсту доктората...) који је једини пристао да штампа напад др Банашевића на мене, мада ми је раније, док ми се представљао као најискренији пријатељ, детаљно излагао што смо видели, како је др Банашевић ватрени противник моје тезе, иако из ње није тада био прочитао ни један ред. Уз то, још тада ми се наметнуло убеђење како Д. Недељковић жели да нешто извуче од мене против М. Обена... Због свега овога, и других околности и чињеница, чим је др Банашевић објавио да ће изаћи рад др Обена, покушавао сам најдобронамерније као странцу и као особи која се годинама као и ја бави истим писцем за кога нас везује заједничка наклоност и љубав, да му скренем врло обазриво и бираним речима пажњу на све то, одмах и касније у Београду и Паризу, обраћајући му се лично и телефоном, желећи да поразговарам са њим и да га упозорим да се ради о нечему што је и за њега од важности. Вероватно не желећи да се због мене замери др Банашевићу из разлога које сам навео, као ни његовим и својим пријатељима Д. Недељковићу и М. Павловићу, др Обен је то увек одбијао, понекад на начин о коме не желим да говорим. Др Банашевићеве и своје ставове о овоме питању др Обен је поновио врло самоуверено, али без доказа, и после објављивања тог свог рада а и мога одговора др Банашевићу, у још супротнијој форми од става др А. Лаиновића и мога, недавно на једном предавању у Београду посвећеном искључиво тој теми пред мноштвом научних радника. Тада као ни касније нисам имао прилике да на то дам образложење, најдобронамерније и у интересу истине. То чиним сада.

Али пређимо на сам рад др Обена *Станислав Беланже (1814—1859) прималац скраћенице историје Црне Горе коју је Његош*

диктирао, о коме Михаило Павловић пише. Мора се рећи на почетку да је и овде, чак и сам наслов двоструко погрешан. Одмах се из њега увиђа да др Обен није довољно проучио овај познати случај о коме се доста писало, који обухвата и тема његове докторске дисертације. Јер како се и на основу чега може говорити о „скраћеној” историји Црне Горе, када Љуба Ненадовић, које је једини оставио оведочанства о том рукопису, присуствовао понекад његовом писању и видео га у коначном облику, тврди изричито у писму Павлу Поповићу да је он имао „може бити двадесет табака” и био „дебљине од једног прста”, што значи близу два сантиметра,²⁹ да то може бити и две до три стотине страна, то јест десет до петнаест ауторских табака, што не може бити „скраћена” историја Црне Горе М. Медаковића, како др Обен без доказа тврди, јер она цела нема ни десет ауторских табака. Затим др Обен с правом пише да Белфон-Беланже износи неке нетачности, али оне се односе на Црну Гору, а не на Његоша. Међутим, др Обен не усваја често ни оно што је у „фелџону” Белфона највјеродостојније, најзначајније и најмеродавније о Његошу, а усваја оно као и др Банашевић — што он често практикује и у другим радовима³⁰ — за шта нема никаквих доказа. Тако он тврди и у закључку поменутог рада од око двадесет страна да та историја „није суштински Његошева него Медаковићева”³¹, супротно тврдњи Љ. Ненадовића. Врло је озбиљна и смела ствар одузимати без разлога дело једном писцу, и то највећем југословенском песнику, на коме је он по речима очевица Љ. Ненадовића радио, иако тешко болестан, са много воље и одушевљења; тим пре што све иде у прилог чињеници да је то Његошево дело, и то последње.

Врло мало изгледа има да би Његош, као велики патриота, државник и писац, уз то и одличан познавалац историје земље чији је владар био, а у жељи да се о њој објави дело „удешено за странце који нас не познају”, како је сам рекао Љ. Ненадовићу³², преводио чисто историјско, често сувопарно и фактографско дело свога бившег секретара М. Медаковића. Ово тим пре што је Његош како многи сведоци тврде, а како врло сликовито и верно описује исти Љ. Ненадовић, знао изузетно лепо да говори о Црној Гори, тако да се у Напуљу на свечаним пријемима „до владике није могло доћи, једнако су га окружавале најлепше даме и молиле да им прича о Црној Гори, о четама, о ра-

²⁹ Павле Поповић, *Једно изгубљено дело Његошево*, „С. к. гласник,” 1901, књ. 4, стр 318—319.

³⁰ Видети о томе, поред поменутог рада др Славка Мијушковића и многих других, и скорашње писање академика Михаила Стевановића *О једном необичном говору*, „Летопис Матице српске”, 1979, април стр. 713—722, нарочито стр. 714.

³¹ М. Обен, *op. cit.*, стр. 377.

³² Љ. Ненадовић, *Писма из Италије*, стр. 28.

товању Црногораца. Владика је био добре воље; говорио је не-престано. Ја, који га сваки дан слушам, дивио сам се тада његовом говору, његовим причама... Он је често при том причању долазио у поетско одушевљење. Куд год је крочио, свуда су га пратила највећа господа и госпође... Само на једном оваквом вечеру могао је сваки видети да је то поета, да је велики поета. Он је говорио онако као што је у *Горском вијенцу* говорио. Свако од млађих Неапољаца и путника који га је те вечери слушао, желео је ићи у Црну ЦГору...³³

Па чак да је Његош и само преводио Медаковићеву историју, зар би његов патриотски жар, његов песнички и државнички геније, могао одолети а да то поновимо, доста сувопарно дело, не протка својим јединственим стиховима, мислима и запажањима о својој земљи чија је историја, којом би се поносили и најпознатији народи, јединствена у свету. То увиђа и сам др Обен и донекле исправља своју поставку и пада у противречност тврдећи изричито, овог пута с правом, како је јасно да се „владика није задовољио да преведе један резиме Медаковићеве историје, већ да је ту унео своја сопствена схватања”³⁴. После овога је још чудније што др Обен није променио ако не цео свој став о овом проблему, а оно бар наслов свога рада.

Др Обен само два пута говори о поменутој студији професора др Андрије Лаиновића о Белфоновом „фелтону” о Његошу, који је он и пронашао, што треба истаћи, мада је јасно да је ова студија помогла и њему као и мени, а помоћи ће сваком ко се буде бавио овим питањем. Зато је тим пре чудније што јој др Обен не придаје скоро никакав значај и не усваја неке њене битне и основане ставове и мишљења, као ни др Банашевић који за њу чак тврди да је „неубједљива”, а доказао сам овде да је он није ни прочитао.

О овој значајној студији др А. Лаиновића, са чијим сам се најбитнијим ставовима и закључцима у потпуности сложио и усвојио их, др Обен први пут говори да би доказао, што тврди др Банашевић, да ни др Лаиновић ни ја нисмо у праву и пише да се и сам др Лаиновић показао врло опрезним у вези са својим открићем поменутог Белфоновог „фелтона”, што је донекле тачно. Да би то доказао, др Обен наводи свој превод речи самог др Лаиновића: „Питање остаје отворено: да ли је постојао Белфон или је то псеудоним? Ко се крије под тим псеудонимом и зашто? Да ли је чланак само једна вешта копијација, једна мистификација, каквих је било много у то време?”³⁵. А затим одмах наставља о др Лаиновићу: „Његова резервисаност у принципу није га међутим спречила да верује сведоцима фе-

³³ *Ибид.*, стр. 30.

³⁴ М. Обен, *op cit.*, стр. 373.

³⁵ М. Aubin, *op. cit.*, р. 366.

љтона³⁶. Др Лаиновић не верује, као ни други, што др Обен прећуткује, нарочито мистификацијама у првом делу фељтона о Црној Гори у којој највероватније Белфон није никада ни боравио, неке податке о Његошу прима са резервом, а некима придаје оправдано велики значај. Међутим, др Обен скоро пола свога рада о овом питању посвећује баш Беланжеу-Белфону и његовим мистификацијама — и то далеко највећим делом о другим земљама а не о Црној Гори — и доказује то и не треба доказивати пошто је то свакоме јасно али пориче без доказа све оно о Његошу што изгледа врло вероватно или сасвим тачно. Тако он тврди без икаквог доказа, али врло изричито, и у резимеу свога рада на српскохрватском да је „уознавање и пријатељство Његоша са писцем фељтона пука измишљотина“³⁷. Пада у очи да овде др Обен готово понавља речи др Банашевића, који, како смо видели као и он без икаквог доказа тврди да Белфон „измишља своје познанство и пријатељство са црногорским владиком“.

Одмах после ових замерки др Лаиновићу, др Обен наставља са замеркама мени, опет скоро истим речима као и др Банашевић, иако добро зна, подвучимо то, да се он никад није бавио овим сложеним и обимним питањем: „Крунослав Спасић, после њега, (др Лаиновића), у својој већ споменутој тези, (*P. P. Njegoš et les Français*) посветио је дуге стране тврђењима Белфона, пријатеља владике. Међутим, Никола Банашевић у своме приказу ове тезе, показује да се не може веровати истинитости Белфонових сведоџби“³⁸. Тачно је да сам посветио дуге стране Белфоновом писању и да сам као и многи други посетио „дуге стране“ и многим другим Французима и осталим странцима који су писали о Његошу, иако смо сви ми знали да та они нису лично познавали, а понекад врло мало и погрешно писали о њему. То сам и био обавезан да урадим поготову у раду од преко седам стотина страна на ову тему, али сам све то као и многи други анализирао, тражио њихове изворе и нисам све прихватио. Међутим, др Обен за чудо заборавља да каже како сам изнео и резултате својих дугих трагања за Белфоном у Француској и Италији, чиме се и он послужио, и да сам, као и др Лаиновић, после свега тога претпостављао да је то име највероватније псеудоним³⁹.

Према томе, нисам тврдио, како испада по писању др Банашевића, др Обена и М. Павловића, да је Његош био пријатељ са особом која није постојала, већ са особом која се крила под тим псеудонимом. Заиста је, најблаже речено, врло необично

³⁷ *Ibid.*, p. 377.

³⁶ *Ibid.*, p. 366.

³⁸ М. Обен, *op. cit.*, p. 366.

³⁹ Видети о Белгену и Беланжеу: К. Спасић, *op. cit.*, p. 65—67 и 79—81.

како су ова три пријатеља могла да тврде овако нешто када је сасвим јасно и може се лако утврдити да такву бесмисленост нисам написао. Хтевши да такав апсурд докажу, у ствари нису мене направили смешним (и више од тога), већ самим себи многе нашкодрили. . . Међутим, има много више места тврдњи да је особа која се крије под именом Белфона била пријатељ Његошев, што се по много чему види, него да је измислила своје пријатељство са Његошем, како тврде поменута тројица, без икаквих доказа. Необјашљиво је на основу чега др Обен тврди како др Банашевић „показује да се не може веровати сведоџбама Белфону”, када то др Банашевић не доказује ни једном речју. Ово др Обен понавља чак и у *Резимеу* на српскохрватском свога рада⁴⁰.

Одавно је познато, и то су многи написали, да др Банашевић често усваја неубедљиве податке који иду у прилог његовим тврдњама а одбацује неке, иако непобитне, које те његове тврдње сасвим побијају. На жалост, то ради и др Обен. Он верује, када му то иде у прилог, неким тврдњама Белфона више него што за то има основа, а одбацује оне које су више вероватне или састим сигурне, али које не иду у прило његовом ставу. Тако, на пример, што се тиче питања да ли је поменута историја Црне Горе дело Његоша или М. Медаковића, др Обен верује Белфону а не Љ. Ненадовићу који је једини присуствовао изрази и слању тога дела, а верује овом нашем писцу и када овај меша или деформише важна имена, што је била његова мана и што сам више пута доказао. (Имена капетана Рођја и Арноа, Осман беја и Казуф Беја и др.)⁴¹ Исто тако др Обен прихвата погрешно тврђење Љ. Ненадовића о „напуљском адвокату Ђузепу кази”⁴², идући још даље и тврдећи, штавише, што Љ. Ненадовић није нигде написао, да је та особа „Наполитанац”⁴³, па чак и Италијан⁴⁴, док Љ. Ненадовић изричито каже да је „старином Француз”⁴⁵.

И у овом случају др Обен, као и др Банашевић који без икаквог доказа пише о „напуљском адвокату који је знао добро француски, по имену Ђузепе Каза”⁴⁶, потпуно игнорише документа и резултате мојих дугих трагања по Италији и Француској свега што се односи на историју Црне Горе на француском коју је Његош диктирао у Напуљу, а што сам сажео и најбитније рекао на око двадесет страна⁴⁷. Ту сам између осталог доказао, после дугог трагања у Напуљу у више наврата, ко је би-

⁴⁰ М. Обен, *op. cit.*, 376.

⁴¹ К. Спасић, *op. cit.*, pp. 83 и 83—85.

⁴² М. Обен, *op. cit.*, p. 357.

⁴³ *Идем.*, p. 375.

⁴⁴ *Ibid.*, p. 372.

⁴⁵ Љ. Ненадовић, *op. cit.*, стр. 28.

⁴⁶ N. Banachévtch, *Niégoch et les Français* p. 77.

⁴⁷ К. Спасић, *op. cit.*, 62—67, 74—89.

ла та личност⁴⁸. У Француском конзулату у Напуљу, где се и данас чувају архиве бивше француске амбасаде из прошлог века у свом граду, нашао сам више докумената из којих се јасно види да се та особа зове Жозеф Каз (Joseph Caze), а не (Giuseppe Casa, како без икаквог доказа тврди др Банашевић а и др Обен за њим, да је Француз рођен у Дамазону у Француској и да је „професор француског језика“. Сасвим је онда разумљиво што је Његош узео једног Француза, уз то и професора француског језика, а не адвоката и уз то Италијана, како тврде др Банашевић и др Обен, да му диктира и прегледа ово дело на француском. Како је онда др Обен могао тако самоуверено да пише о овом случају када није знао бројне податке о њему или их из необјашњивих и недопустивих разлога сасвим игнорисао!

Што се тиче Беланжеа, др Обен се добрим делом послужио оним што је у вези са њим утврдио и др А. Лаиновић, али то нигде не каже нити наводи те изворе. Слично је поступио и са резултатима мојих трагања о Беланжеу, а нарочито о маркизу де Салво, пре чега се знало само његово име и адреса у Паризу, понекад прећуткујући те једине и често значајне чињенице о овом Његошевом пријатељу.⁴⁹ Наиме, уз то, изнео сам врло опречна мишљења о њему. Тако, на пример, академик К. Мармије, који је познавао де Салва, у својем дневнику после његовог имена ставља само три знака чуђења. Познати писац Проспер Мериме у једном писму каже за њега да је аустријски шпијун, „савршен неваљалац и супруг једне од најлепших жена у Паризу“. Други познати писац, Александар Дима, који је за време свога боравка у Напуљу 1835. године „имао тужно искуство са будућношћу полиције Маркиза Салва“, описао га је у једном од својих дела под нешто измењеним именом. Познати италијански историчар Ф. Ферара, који је много писао о њему у вези са једном његовом мисијом, тврди за њега да је „врло чудан *тип*. . . овај авантуриста“. Наиме, двор у Напуљу, где је, како смо видели био и шеф полиције, поверио му је тајну мисију код двора Пијемонта у вези са женидбом напуљског краља. Ово није ни чудо, јер то је био, по свему судећи, врло окретан и снажљив Италијан за сваку прилику и за ове, па и за ову врсту наводаџијука“, како бисмо можда данас могли рећи, тим пре што је, иако онакав како га други описују, успео да има врло лепу и угледну супругу о којој се најлепше говорило. Чуднија је похвална препорука за де Салва коју му је дао француски министар иностраних послова за француског амбасадора у Напуљу, као аташеу амбасаде Напуљске краљевине, то јест Двају Сицилија, у Паризу. Ово може да буде и изнуђено или као накнада за неке шпијунске услуге. Јер ако је овај некадашњи шеф полиције заиста шпијунирао и за рачун Аустрије, тада

⁴⁸ *Ibid.*, p. 86—88.

⁴⁹ К. Спасић, *op. cit.*, p. 74—76.

највећег непријатеља Италије, чији је велики део држала под својом влашћу, зашто не би шпијунирао и за романску Француску према којој су Италијани увек имали симпатије и сматрали је себи најближом земљом у којој је он био и аташе напуљског краља пореклом из бурбонске куће, то јест Француза. Врло је вероватно да је овако „свестран” човек, који је уз то и сам објавио више радова, у којима до душе и не спомиње Његоша — што је можда доказ да нису били тако блиски — знао да подиђе црногорском владару као што је и краљу Двеју Сицилија и као што је Његошу подишао и аустријски официр и шпијун Ф. Орешковић. Обојица су, Орешковић изгледа много више него де Салво, успела да стекну искрено пријатељство „цетињског пустињака”, увек жељног додира са образованим људима, какви су обојица били, нарочито маркиз де Салво. Али је мало вероватно да је оваквог човека, за кога и сам др Обен каже да је само „коректно писао наш (француски) језик” и да је имао „ултраконзервативна убеђења”⁵⁰, могао узети Његош — чији су сви пријатељи са којима се зближио у Италији били врло прогресивни или чак и револуционари, што је и доказано⁵¹ — да му пише и исправља његову, а не Медаковићеву историју Црне Горе на француском, како др Обен без доказа тврди. Зар за тај посао није био далеко погоднији рођени Француз и професор француског језика Фозеф Каз — као што то тврди једини сведок Љ. Ненадовић да га је Његош и узео за те — уз то врло близак политичким идејама црногорског владара. Међутим, др Обен игнорише све те податке и чињенице о де Салву и Ж. Казу и тврди супротно, опет као и др Банашевић, без икаквих доказа. Али све ово нимало не смета М. Павловићу да, иако уопште не познаје своје сложено питање као и др Банашевић, слично њему тврди у поменутом чланку да је писање др Обена о де Салву „убедљиво, с јаким аргументима”. А то ни сам др Обен не тврди увек, већ је понекад оправдано резервисан.

Зна се шта др Банашевић пише о Жану Картоу⁵², о коме говори Беланже-Белфон као о Његошевом учитељу француског језика. Карактеристично је да исто нетачно објашњење даје и др Обен: „... Жан Карто, тобожњи први Његошев професор француског језика. Можемо се питати како је присуство овог Француза на Цетињу, које је тада имало само манастир и неколико чатрља, могло да прође непримећено свима другима сем Беланжеу”⁵³. Одговор на ово је исти као и др Банашевићу; укратко: какав траг о Ж. Картоу је могао да остане у цетињским архивама када је из њих само 1918. године закопано и највећим

⁵⁰ М. Обен, *op. cit.*, р. 369—370.

⁵¹ К. Спасић, *op. cit.* Видети све о Левасеру. Жому, Арноу, Волфу и Ж. Казу.

⁵² Н. Банашевић, *О једној докторској тези на Сорбони*, стр. 75.

⁵³ М. Обен, *op. cit.*, р. 370.

делом уништено неколико хиљада докумената, а да не говоримо о онима који су за време кнеза Данила и краља Николе нестали или уништени, о чему постоје многобројни подаци. Уз то, ко је могао у овако малом месту да остави неки писмен траг о Картоу када је у њему, како пише сам др Банашевић, Његош био „окружен скоро целог живота људима од којих је свега неколико било способно да с напором стави свој потпис, место крста⁵⁴ ко је могао од таквих особа, из тих „неколико чатрља” како каже др Обен, да запише или да запамти и преда својим скоро исто тако неписменим потомцима податке па и само тачно име једног странца, тим пре што је добро познато да су тадашњи Црногорци скоро увек деформисали или сасвим погрешно изговарали страна имена. То је чинио и сам Његош, чак и са именима француских генерала који су само неколико година пре његовог рођења ratoвали против Црногораца по црногорском приморју⁵⁵. У поменутих архивима и међу оваквим људима није остало никаквог трага ни спомена ни о много значајнијим особама него што је био Ж. Карто, за кога уосталом нисам нашао никаквог трага ни у војним ни у цивилним архивама Француске, нити сам изричито тврдио да је особа под тим именом била на Цетињу⁵⁶.

Али, што је још упадљивије, и др Банашевић и др Обен настављају скоро истим речима. Др Банашевић тврди да је „Белфон измислио Жана Картоа или га на неки начин помешао са доцнијим Његошевим професором француског језика, Антид (*sic*) Жемом”.⁵⁷ А др Обен иде још даље и изричито тврди без доказа: „Јасно је да се ради о мешању са бившим ратником Имperiјалних армија Антидом Жомом, кога је Његош довео код себе 1837—1838, да га подучава француском”.⁵⁸ На страну што ова вишеструка значајна личност није била тада на Цетињу већ 1838—1839. (грешка можда карактеристична за др Обеново знање и проучавање о Жому). Врло је чудно да овде др Обен вероватно свесно понавља грешку др Банашевића⁵⁹ и пише ово презиме *Geaume* а не *Jaume*, или је пак као и др Банашевић без устрчавања потпуно игнорисао савесна трагања и документа која су пронашли и објавили академик П. Колендић, проф. др Ј. Миловић⁶⁰ и други, који су о њему објавили укупно око сто страна текста и докумената, па чак и Жо-

⁵⁴ Н. Банашевић, *Његошево учење страних језика*, стр. 193.

⁵⁵ К. Спасић, *op. cit.*, р. 205.

⁵⁶ *Ibid.*, р. 31.

⁵⁷ Н. Банашевић, *О једној докторској тези на Сорбони*, стр. 75.

⁵⁸ М. Обен, *op. cit.*, р. 370.

⁵⁹ N. Banachevitch, *Niégoch et les Français*, р. 75.

⁶⁰ Само др Јевто Миловић објавио је преко сто десет радова о Његошу и у вези са њим. (Др Мирослав Лукетић, *Био—библиографија др Јевта Миловића*. „Библиографски вјесник”, Цетиње, 1978, бр. 1—2, стр. 89—97).

мову крштеницу и венчаницу⁶¹, о чему, као и ономе што сам пронашао о њему у Француској и у Трсту говорим на око деведнаест страна⁶². Ту се свуда ово име пише *Jaume* а не *Geaume*. Врло је вероватно да др Обен онда уоваја и друге, сасвим произвољне, неосноване и противречне закључке др Банашевића о Жому; али је сасвим сигурно нешто друго: да смо тим путем пошли сви ми који смо трагали за Жомом, као и они који ће то радити у будућности, то јест да смо по разним регистрима, индексима, списковима аката и докумената, као и разним приручницима многобројних архива и библиотека код нас и на страни, трагали под *Geaume*, а не под *Jaume*, никада се ништа не би нашло о тој личности која је тако значајна за нас, пошто је поред Његоша остала око годину и по. Тај значај, додуше, др Банашевић сасвим потцењује, иако је он сам раније писао баш у вези са Његошем: „О великим људима није ништа излишно знати. Колико се данас трага за једним јединим потписом неког великог писца и како би Енглезима био драгоцен и најмањи податак из живота једног Шекспира!”⁶³

Што се тиче познатог слависте Сипријена Робера (о коме др Банашевић даје нетачне податке тврдећи да су они тачни и да их као такве износи др Обен који у том смислу није ни речи рекао, а др Банашевић приписује нетачност мени⁶⁴ — др Обен ми приписује као грешку што нисам навео доказе да је С. Робер превео Белфону на француски неколико редова Његошевог тестаента⁶⁵. Ту исту замерку ми чини и М. Павловић у свом поменутом чланку. Наиме, Белфон спомиње да му је С. Робер превео једно Његошево писмо а на истој страни наводи и превод тих неколико радова тестаента⁶⁶. Како Белфон нигде на другом месту не каже да му је било који други Француз или било ко други превео ма шта у вези са Његошем, сматрао сам да је то сигурно урадио С. Робер, тим пре што Белфон највероватније није познавао неког другог Француза који је знао наш језик, а таквих је тада било свакако само неколико. Моја је грешка можда што сам то тврдио а нисам само претпоставио иако је то извјесно. Али то је заиста ситница у поређењу са оним што др Банашевић а уз њега и др Обен не само претпостављају већ и тврде како то често чине, без икаквих доказа па и вероватности. Међутим, баш у вези са С. Робером, др Обен чини нешто много озбиљније, што се може схватити као намерно умањивање вредности др Лаиновића, приписујући му нешто са чиме се он није сложио. Др Обен пише: „Хенрих Батовоки је сугерисао за време

⁶¹ К. Спасић, *op. cit.*, p. 37—38.

⁶² Видети *Index* под *Jaume Antide*.

⁶³ Н Банашевић, *Његошево учење страних језика*, стр.193.

⁶⁴ Н. Банашевић, *op. cit.*, 76—77.

⁶⁵ М Обен, *op cit.*, 369.

⁶⁶ *Lt de Bellefond, op. cit.*, 7. 3. 1853, p. 3.

једног симпозијума у Београду да би Сиприен Робер могао бити писац који се крије под псеудонимом Белфона⁶⁸. А одмах потом наводи да је тај податак узео из поменутог рада др А. Лаиновића, са чијим се поставкама он не слаже, као ни др Банашевић. Овакво навођење др Обена требало би да значи да се др Лаиновић слаже са Х. Батовским. Међутим, др Лаиновић, баш на томе месту које из његовог рада наводи др Обен, изричито каже: „Љубазна напомена (дакле, напомена а не сугестија — К. С.) др Х. Батовског на Његошевом симпозијуму у Београду да би то могао бити Сиприен Робер сугестивана је али је тешко прихватити с обзиром на стил и начин писања. Белфон нема ни једне горке речи за Црногорце. Сиприен Робер, поред свих наклоности и симпатија, има и по неки оштрији суд⁶⁹. Прећуткујући ове убедљиве разлоге, др Обен одмах затим даје друге, мање убедљиве и сувишне доказе који се добрим делом ослањају баш на писање др Лаиновића⁷⁰. Све ово опет није сметало Михаилу Павловићу да у своме чланку поменутоу напомену Х. Батовског припише др Лаиновићу и да за нетачко и сувишно писање и доказе др Обена у овом случају тврди да су „аргументовани“⁷¹

Видели смо како др Банашевић покушава неуспешно и без чињеница да докаже како Белфон није ни видео Његоша. Др Обен и овом приликом заступља исто мишљење као и др Банашевић и додаје да би тада у Бечу Белфон исто тако упознао Милорада Медаковића који је био Његошев секретар за време његовог пута. Он не би спомињао посебно, као што чини, „младог, заслужног српског историчара, М. Медаковића“ и секретара владиног⁷². То није никакав доказ јер је у разним приликама и према потреби Белфон могао да назове Медаковића и секретаром Његошевим и српским историчарем, пошто је он био и једно и друго. Поред тога, др Обен прећуткује једну чињеницу која пружа јасан и убедљив доказ да је Белфон видео Његоша и Медаковића баш тада у Бечу⁷³, а највероватније их и упознао, јер Белфон пише дословно:

„Једне вечери, враћајући се из Пратера са једним трговцем из Трста, Г. Волфом, приметих како крупним корацима иду од Грабена⁷⁴ према тргу Светог Стефана два човека чији ме чудан изглед изненадио. Један од њих, још млад и необично леп, био

⁶⁸ М. Обен, *op. cit.*, р. 369.

⁶⁹ А. Лаиновић, *op. cit.*, стр. 38.

⁷⁰ М. Обен, *op. cit.*, р. 369.

⁷¹ Михаило Павловић, *op. cit.*

⁷² М. Обен, *op. cit.*, р. 368.

⁷³ Др Обен с правом примјећује да се овде Белфон преварио на годишну дана (а можда је то и штампарска грешка) и да то није било децембра 1847, већ децембра 1846, када је Његош био у Бечу, као што је познато, и због штампања *Горског вијенца*.

⁷⁴ Медаковић тврди да су он и Његош становали тада баш у Грабену (М. Медаковић, *op. cit.*, стр. 126).

је див, други кепец... у поређењу са високим растом првога. Ишли су ћутећи и били предмет радозналости гомиле људи на коју, како је изгледало, нису обраћали пажњу. Ишчезоше у три корака. Ја сам их још увек гледао.

— Које су ове особе? рекох Волфу.

— Нисте их никада видели? То је владика Црне Горе и његов секретар.

Скочих од изненађења.

— Шта Вам је?

— Ништа. Познајете ли га? Познајете ли владикау?

— Мало.

— Довољно да му у моје име затражите једну милост?

— Верујем. А коју?

— Да му будем представљен.

— Ништа лакше од тога. Вратите се у хотел и чекајте ме, кроз пола сата сам код Вас...⁷⁵

Убрзо после тога, Волф је дошао и рекао Белфону да ће га Његош примити још исте вечери⁷⁶.

Из више разлога нам се чини да је, поред осталог, из горњих редова сасвим јасно да је Белфон видео Његоша и Медаковића, а највероватније их и упознао; јер да није откуд би знао да је владика млад и леп — што је могао уосталом да сазна а да га не види — а нарочито да је Медаковић мали и старији, што произилази из Белфоновог писања. (Баш тада, по повратку из Беча, у Венецији, где су обојица скретали пажњу на себе, Његош је у шали рекао истом Медаковићу: „Оно мисле да си неки персијски шах — и одвећ богат; а узео овог вељег са собом да ме показујеш ка нечесово чудо — а за тебе помислијају: алати тај мали мора да је богат”⁷⁷. О томе како су Бечлије на улицама посматрале Његоша, Белфон даје скоро исти, нешто сажетији опис као и песник Јован Илић, који је био очевидац тога, али је то објавио тек четрдесет и три године после Белфона⁷⁸. Други сличан опис овом Ј. Илића не постоји пре објављивања Белфоновог. Зар ово није сасвим јасан доказ да је Белфон видео Његоша? Али др Обен, као и др Банашевић, хоће често да створи сумњу у оно што су други тврдили или доказали, а сумња увек оставља мањи или већи траг. Тако поступа и у следећем случају.

Да би доказао да Белфон — Беланже измишља сусрет са Његошем, др Обен тврди: „Трговац из Трста, Г. Волф, који представља Белфона Његошу је још једна измишљотина Беланжеа.

⁷⁵ *Lt de Bellefond, op. cit., 16: 3. 1853, p. 3.*

⁷⁶ *Ibid., p. 3.*

⁷⁷ М. Медаковић, *op cit.*, стр. 132.

⁷⁸ Др Љубомир Дурковић-Јакшић, *Његошева лепота*, „Гласник” Етнографског музеја у Београду”, књ. XVII, 1954, стр. 132.

Зар има неко лакше име од Волф да се дâ једном трговцу из великог аустријског пристаништа”.⁷⁹ (Реч је, наравно, о Трсту.) Тачно је да пре Белфона-Беланжеа нико није споменуо трговца Волфа у вези са Његошем, али то ме је баш и навело да трагам за њим у Трсту и Паризу, а не да напамет тврдим да он није постојао да бих доказао да нису у праву они који су о њему нашли сигурне податке. Утврдио сам и то објавио да је Луј Волф, трговац, француски грађанин рођен близу Женеве. У регистру аката полиције у Трсту од 1830. до 1851, то јест када је Његош био владар Црне Горе, заведено је осам аката или предмета под именом Волф и један као Фиц-Волф. Вероватно се ту ради о балерини Фиц-Цемс коју је Његош познавао у Трсту⁸⁰. Али од свих тих аката само су два сачувана. У првом, који је упућен из Венеције 28. марта 1850. полицији у Трст, тврди се на доста нејасан начин да су Б. Такомо и Л. Волф комунистички шефови »dell'Unione socialista democratica repubblicana«, која је недавно основана у Америци, да их треба пратити и обавештавати дирекцију у Венецији о свему што се о њима дозна. У извјештају од 22. априла 1850. стоји да су ова двојица социјалисти и да хоће да се настане у Трсту где живи Волфов брат, Адолф⁸¹. Овде треба нагласити да су поред Волфа скоро сви странци са којима је Његош имао неке везе у Трсту били изразито слободомни људи, а неки чак и прави револуционари. Сетимо се онога што се зна само о Левасеру, Жому, Мулону, Дал Онгару⁸². Али и поред свега овога, Волф је један од најважнијих аргумената др Обена, који једноставно игнорише све што је нађено о Волфу, или то можда из не знам којих разлога није ни погледао — што је у оба случаја озбиљан недостатак за једног научног радника. Заиста чудан и провидан начин да се сакрије истина, да се „докаже” да они који су је доказали тврде неистину и да се од истине без снебивања прави истина. . .

Као што то често обичава, др Банашевић тврди без икаквог доказа како је „обична Белфонова измишљотина да је он у Бечу посетио владика десетак пута и с њим дуго разговарао. Нико од Његошевих пратилаца (поменимо само Медаковића који је писао о Његошевом боравку у Бечу) или других личности које су с њим долазиле у додир није ништа рекао о том Белфону. Ни у извјештајима аустријских шпијуна, наставља др Банашевић, који су пратили сваки Његошев корак и кретање сваког странца који је с њим долазио у додир нема помена о Белфону и о његовом пријатељству са Његошем”⁸³. Пре свега, који су ти толики Његошеви пратиоци када баш тада у Бечу сем Ме-

⁷⁹ М. Обен, *op. cit.*, p. 368.

⁸⁰ К. Спасић, *op. cit.*, pp. 59—61, 163, 164.

⁸¹ *Ibid.*, pp. 163—164.

⁸² Видети стране о њима према *Индексу*.

⁸³ Н. Банашевић, *О једној докторској тези на Сорбони*, стр. 74.

даковића поред Његоша, колико се зна, није било никога сем можда неког слуте. Свакако да др Банашевић не очекује од њега, највероватније неписменог, да пише ко је посећивао његовог господара. Сам Медаковић, који је око четири године био Његошев секретар, више пише о њему уопште него о том периоду. Затим, какав траг да остави било ко о Белфону и о том имену када је то највероватније псеудоним, што др Обен изричито тврди⁸⁴. Најзад, у аустријским архивама — у којима, узгред буди речено, др Банашевић није никада трагао нити о томе писао, а тврди да зна шта се у њима налази — није до сада нађено било каквог трага о многим особама које је Његош виђао у Бечу. Ту је сачувано врло мало докумената о његовој познатој и дугој акцији, коју је Аустрија будно пратила и најзад омела, да иде у Париз, као и документа о његовим тадашњим честим везама са Француском амбасадом у Бечу, у којима нема речи о таквим „особинама” као ни у њеним архивама из тог времена, пренетим у Парез⁸⁵. Што се тиче Цетињског архива, познато је колико је хиљада докумената ту пропало само 1918. године а колико их је чак и краљ Никола уништио — и то према чланку Радосава Меденице на који баш др Банашевић упућује⁸⁶. На крају, зашто „дустињак цетињски”, како је Његош себе називао, који је, према речима самог др Банашевића, „рођен у крају где није било ниједне основне школе, окружен скоро читавог живота људима од којих је свега неколико било способно да с напором стави свој потпис”,⁸⁷ зашто такав човек познат по својој огромној жељи и жеђи за знањем и кулуром (првенствено француском), не би једва дочекао да се за време свог вишемесечног боравка у Бечу и више од десет пута види са једним образованим Французем, и то писцем као што је и сам био, и да са њим између осталог говори и о овему ономе што Белфон наводи⁸⁸, а што изгледа сасвим логично и вероватно.

После свега овога, врло је чудно да се др Обен и даље држи неоснованог става др Банашевића и, штавише, скоро понавља његове речи: „Десетак посета Белфона Његошу могу бити само апсурд. Може ли се веровати да о томе није остало никаквог трага у архивама аустријске полиције, која је увек трагала за подацима о владици и његовим поступцима за време његових боравака у Бечу”⁸⁹. Врло је изненађујуће да др Обен сматра да би требало да има трага о Белфону у архивама када он сам изричито и најодлучније тврди да је Белфон псеудоним, што је

⁸⁴ М. Обен, *op. cit.*, p. 376.

⁸⁵ К. Спасић, *op. cit.*, pp. 176—189.

⁸⁶ Н. Банићевић, *Његошево учење страних језика*. „Записи”, 1929, св. V, стр. 200.

⁸⁷ *Ibid.*, p. 193.

⁸⁸ Видети *Индекс* под Белфон.

⁸⁹ М. Обен, *op. cit.*, p. 368.

заиста и скоро сасвим сигурно. Нигде се у архивама не могу наћи подаци о некоме плод његовим псеудонимом, поготову када се не зна ко се иза њега крије.

Видели смо да др Банашевић као главни доказ да Белфон није видео Његоша наводи податак да му је Његош послао тридесет разних својих фотографија, сматрајући да се Његош није тада „толико пута фотографирао (*sic*)”.⁹⁰ При томе, др Банашевић има, најблаже речено, смелости да мења тај Белфонов текст, који није ни видео, као и мој тде га дословно наводим, а у коме изричито стоји као и код др А. Лаиновића: „... тридесет примерака једног врло лепог портрета”⁹¹. Др Обен, који је прочитао Белфонов текст и увидео да га у овом случају др Банашевић мења и да говори неистину, понавља слично мишљење др Банашевића и као да хоће да заташка његову неистину па неспретно и нејасно прво говори о тридесет његових портрета, што се из др Обеновог текста на француском јасно види (*«trente de ses portraits»*)⁹², то јест о тридесет разних портрета, а одмах затим о тридесет примерака истог портрета: „Његошево слање Белфону тридесет својих портрета изгледа још више невероватно Зар се може замислити владика Црне Горе, који је увек водио рачуна о своме достојанству, да шаље, као нека ведета без ангажмана која трага за импресаријом, тридесет примерака свога портрета?”⁹³ Поред тога што је доста неукусно, иронично и увредљиво у овом случају за црногорског владара и владика упоредити га и у оваквом контексту са „ведетом без ангажмана”, др Обен прво говори о тридесет разних портрета, а одмах затим о тридесет примерака једног истог портрета, чудно је да је упркос тој противречности и нејасности тако категоричан. Јер можда је Белфон молио тако изузетно лепу и јединствену особу и појаву каква је био Његош да му пошаље што више својих слика, можда је црногорски владар и песник изашао у сусрет жељи овога страног књижевника а можда му их је послао мање од тридесет. Па чак да је Белфон тај детаљ и измислио, што изгледа неодрживо, не треба од њега правити један од главних доказа да он није ни познавао Његоша. А ако прочитамо камар и делове „фелтона” Белфон-Беланже које ни др Банашевић, ни др Обен ни М. Павловић и не спомињу а које наводим у овој књизи⁹⁴, сасвим ћемо стећи уверење да је Белфон не само познавао Његоша него и проникао у његову целокупну, врло сложену и разноврсну личност, кажимо то још једном, више и боље него иједан француз.

⁹⁰ Н. Банашевић, *О једној докторској тези на Сорбони*, стр. 75.

⁹¹ *Lt de Bellefond, op cit.*, 16. 3. 1853, p. 3.

⁹² М. Обен, *op. cit.*, p. 368.

⁹³ *Ibid.*, p. 368.

⁹⁴ *Videti Indeks pod Bellefond.*

Међутим, све ово нимало не смета М. Павловићу да тврди како горе наведени докази др Обена „изгледају необориви” и да „он то све чини колико аргументовано, логично и луцидно, толико и опрезно, скромно и ненаметљиво”⁹⁵, што се баш не би могло увек рећи. Али што је још горе, М. Павловић јасно показује, као и др Банашевић, најблаже речено, своју смелост и несавесност да даје коначан закључак и пресуду о врло сложеном, обимном и често нејасном и великом проблему, који уопште не познаје, што било ко ко жели да се бави науком не би смео да ради ако хоће да има макар какав углед. . . Али М. Павловић не чини само то. Он открива истовремено и прави циљ свога писања о овом проблему, а можда и писања др Обеновог; то јест да докажу како је у праву њихов заштитник и професор др Банашевић (који се, нагласимо то, као ни они никада раније није бавио овим питањем. . .). Наиме, М. Павловић без и мало устезања изричито тврди да др Обен у своме раду „јасно показује да су сусрет и пријатељство између Његоша и Беланжеа-Белфона длука измишљотина” француског писца, потврђујући тако раније изнесено слично мишљење професора Н. Банашевића⁹⁶. А за овакво писање др Обена др Банашевић га награђује тврдњом да „М. Обен решава и загонетно питање Његошеве *Историје Црне Горе*, писане на француском”⁹⁷. Никада др Банашевић није био овако галантан у похвалама нечијег рада, што тим пре чуди када тврди да је др Обен решио ово врло сложено питање којим се није озбиљно бавио и, које се можда никада неће разјаснити, у исто време не замеравући др Обену, као што то чини мени, што то изгубљено дело није нашао, иако др Обен, како се увиђа из његовог рада, за њим није трагао ни у Француској ни у Италији, чему сам у овим земљама посветио дуге месеце рада, како се јасно види⁹⁸.

Али поред ових тих похвала др Банашевића, др Обен, који је, треба признати, пажљиво прочитао „фелтон” Беланжеа-Белфона о Његошу и поменути рад о томе др А. Лаиновића, није смео да се поводи за неоснованим судовима о њима др Банашевића, који то није ни видео, и да у томе не само тражи доказе за поставке др Банашевића него да чак у нечему иде и даље, прећуткујући често, као што је то већ позната пракса и др Банашевића, многе чињенице које му не иду у прилог, или их чак погрешно приказујући. Без обзира на сву захвалност коју је у предговору своје тезе изразио др Банашевићу, као што смо видели, др Обен му се могао одужити на други начин, а не на овај који је за једног научног радника из више разлога неминуно изложен озбиљној критици. Ако је без икаквих убедљи-

⁹⁵ М. Павловић, *op. cit.*

⁹⁶ М. Павловић, *op. cit.*

⁹⁷ Н. Банашевић, *Одговор на одговор Крунослава Спасића*, стр. 140.

⁹⁸ К. Спасић, *op. cit.*, pp. 65—67, 74—89.

вих разлога одбацио скоро све што др А. Лаиновић тврди после савесног истраживања и анализе, као и оно што сам после врло дугог трагања и проучавања изнео доста опширно о овом питању, зашто бар није узео у обзир мишљење професора др Јевта Миловића који се исто тако далеко више и дуже бавио овим од др Обена. Наиме, ако без икаквог доказа тврди да Његош није у Напуљу писао, то јест диктирао на француском своју историју Црне Горе, већ превод Медаковићеве историје, зашто није ни поменуо тврђење др Ј. Миловића, чији рад о том питању у својој тези наводи⁹⁹ да је Његош за ту своју историју на француском (узгред буди речено, као прави Црногорац, ратник и наш највећи песник јунаштва) могао искористити и своје детаљне описе десет црногорских бојева, које је послао 1850. године немачком историчару Ј. Ф. Нојгебауеру, што је овај и објавио на немачком, ово тим пре, како с правом додаје др Миловић, што је та Његошева историја, „као што лијепо примјећује Љуба Ненадовић у својим *Писмима из Италије* удешена за странце који нас не познају”,¹⁰⁰ а што се не може рећи за Медаковићеву историју. Можда се др Обен није ни осврнуо на ово писање таквог једног познаваоца овог проблема као што је др Миловића само зато што се из њега јасно види да он о овом верује Љ. Ненадовићу. У сваком случају, то је озбиљан недостатак др Обена...

После свега изнетог о овом проблему, још чудније изгледа што др Обен заступа иста неоснована мишљења као др Банашевић, а и М. Павловић, који ово питање уопште не познају. Зашто он као и они сеје сумњу и побија сваку вредност и веродостојност писцу који је у сваком погледу најлепше и најверодостојније од свих Француза писао о нашем највећем песнику — а сумња увек оставља неки траг на читаоце, па и ако је без чињеница и доказа — када и сам пише о значају листа *Le Siècle* у коме је објављен „фелтон” Белањеа¹⁰¹ и када је лако утврдити да су у том листу исте године објављивани као фелтони позната дела А. Диме, Балзака и Жорж Сандове? Зар и др Обену није пало у очи како је познати француски слависта Л. Леже, који је много писао о нама, путовао по нашим крајевима и добро нас познавао, насупротив Белфону, тако невероватно мало разумео и схватио Његоша?¹⁰² Поред тога, он је врло често нетачно и свим непоетски преводио Његошеве стихове, а то се у овом другом случају упадљиво запажа и код др Обена, што врло јасно указује да обојица нису осетили величину, особеност, снагу и вредност Његошеве поезије, па према томе ни његове личности и појаве. Зар др Обен није макар себи признао да је Белфон-

⁹⁹ М. Aubin, *op. cit.*, pp. 137—178.

¹⁰⁰ Др Јевто Миловић, *Да ли је владика Раде могао писати историју Црне Горе на француском језику?* „Историјски записи”, 1950, књ. V, стр. 62—65.

¹⁰¹ М. Обен, *op. cit.*, pp. 365—366.

¹⁰² Видети поменуто дело Данила Лежића.

-Беланже боље осетио Његоша и његову разноврсну личност него Л. Леже, академик Мармије и било који други Француз?

Претпоставимо и да Беланже-Белфон чак и није видео Његоша нити га познавао, — што изгледа неодрживо — већ да је о њему писао као и Мармије на основу причања владиних познаника. Ако онда тај мање значајан, мање образован и обдарен Француз него што је академик Мармије пише са више прожимања у Његошеву вишестрану и јединствену личност и ако он боље схвата и доживљава његов карактер, величину и трагику живота, зашто га онда сводити, тако рећи, на нулу и називати га без икаквих доказа и разлога „опскурни новинар”, како то чини др Банашевић, или „трећеразредни новинар и петоразредни писац”, како то тврди М. Павловић. Зар онда заслуге и значај Белфона за проучавање Његоша нису далеко веће него и таквих имена као што су Луј Леже и Гзавије Мармије? Да бисмо се у то уверили, довољно је прочитати и део његовог писања и упоредити га са најзначајнијим што су остали Французи писали о Његошу.¹⁰³ Свакоме ће онда бити јасно да је он међу Французима, као што је Љуба Ненадовић међу Југословенима — мада и вредност овога др Банашевић побија (рекло би се из неког ината. . .) чему се и др Обен добрим делом придружује, — далеко најверније, најприсније и најискреније, оставио праву слику Његоша. Да ли онда, због превелике и крајње пристрасне жеље да се докаже како нису у праву они који су се овим питањем дуго и највише бавили, а да су у праву они који су се њим мало или нимало бавили, да ли због тога треба и наша наука и сви читаоци да трпе и да се лише најлепших и најверодостојнијих страна које су један Француз и један Србин написали о нашем највећем песнику, највеличанственијој, најзанимљивијој, најоригиналнијој, најразноврснијој и најтрагичнијој фигури европског романтизма?

Исто тако је врло чудно и недопустиво што др Обен у својој раду, у чијем се чак наслову налази крупна прешка, која јасно показује да предмет о коме пише није довољно, свестрано и објективно проучио — врло чудно и — понављамо — недопустиво за једног научног радника да потпуно игнорише и погрешно приказује све што је овде уз доказе и документа речено. Подсетимо се на то редом: о темељној студији професора др А. Лаиновића, о Жозефу Казу, Љуби Ненадовићу, Белфону, Беланжеу, маркизу де Салву, Жану Картоу, Антиду Жому, Сипријену Роберу, Белфоновим сусретима са Његошем, Волфу, о тридесет Његошевих слика, о мишљењу професора др Ј. Миловића и другом. Све ово јасно показује и доказује да се др Обен свесно повео из разлога у које нећу да улазим за нетачним и пристрасним тврдњама др Банашевића, који је био стварни ментор његове тезе а кога су на исти или сличан начин подржали и

¹⁰³ К. Спасић, *Индекс под Bellefond* и цела V глава.

његови пријатељи Михаило Павловић и Драган Неделковић, не водећи рачуна и потцењујући шта су о овом врло сложеном питању писали на основу доказа познати академици, професори универзитета и други научни радници и сведоци, од којих су многи овој проблему посветили много времена и труда. Ово оставља ружан утисак и изгледа невероватно да поједини професори универзитета могу да иду овако далеко...

Све ово даје доста неповољну слику о др Обену, и поред његових неоспорних заслуга за југославиистику у Паризу, што ипак не значи да он сме себи да дозволи да до ове мере подцењује, ниподаштава и погрешно приказује мишљења и доказе наших угледних научних радника, који су, нагласимо то, овом проблему посветили много више труда, времена, упорности и средстава него он, који су се тако рећи родили са Његошем и који, могло би се рећи, често дишу и мисле Његошем. Зато су они и позванији и више у стању да осете, поред чињеница и индикација које постоје, да ли је Белфон-Беланже познавао Његоша и да ли је то прави Његош кога он описује. Ово се мора рећи, иако са великим снебивањем и жаљењем, тим пре што сви ми Југословени много очекујемо од др Обена на ширењу славистике у Француској, као и од других бројних Француза, на чему смо му много захвални, поготову на упознавању ове земље са Његошем, на коме је др Обен и докторирао. (Лично сам се најискреније обрадовао том његовом раду и о њему говоримо на самом почетку предговора своје тезе као и у самој тези.¹⁰⁴ пре него што сам је и прегледао и пре него што је она изашла из штампе, признајући унапред велики значај и вредност, понесен задовољством и добронамерношћу што се и један странац бави Његошем, чинећи на тај начин једини изузетак да уопште, а поготову похвално говорим о раду чију ни једну страну нисам тада још био прочитао.) Али баш због свега тога др Обен није смео да иде тако далеко и да пређе преко чињенице да ипак наши научни радници добро познају писце своје земље и свога језика, исто тако као што он има све предуслове да боље од нас познаје и осети француске књижевнике, што опет не значи да др Обен не познаје наше.¹⁰⁵

¹⁰⁴ К. Спасић, *op. cit.*, pp. XIII, 299.

¹⁰⁵ Да М. Обен, као осталом и многи странци, па и наши, није „осетио“ и сасвим разумео Његоша, доказ су и његови слаби преводи владициних стихова у његовој докторској дисертацији. То је посредно али врло убедљиво доказао проф. др Владо Драшковић, наводећи једне поред других Његошеве стихове у преводима Миодрага Ибровца, Д. Вековић и М. Обена (Др Владо Драшковић, *Из француских превода „Горског вијенца“*, Научни састанак слависта у Вукове дане, Реферати и саопштења, 11/3. — Београд, 1982, стр. 99—109). Ту се јасно види колико су преводи М. Ибровца поетичнији и далеко ближи Његошу од превода Д. Вековићеве и посебно М. Обена у којима нема ни попуног схватања Његоша, ни поезије, а понекад ни правилног разумевања његових стихова...

Ове примедбе др Обену су тим пре допустиве што многи наши људи сматрају др Обена за нашег човека, поготову што је добар део детињства и младости, добар део својих најбољих година, пре и после рата, провео код нас, што наш језик говори као и матерњи, што су му сви наши научни радници и установе у сваком погледу излазили у сусрет, понашајући се крајње добронамерно (често снисходљиво), што он није увек узвраћао. Нажалост, о томе би се могло више рећи . . . Због тога из више разлога теже пада ова полемика коју је он, поводећи се за др Банашевићем, почео, наметнуо и упутио погрешним путем. Међутим, иако је ова полемика, као и скоро свака, доста непријатна јер се у интересу научне истине морају изнети многи докази и аргументи супротни др Обеновим, (мада ми је врло неуподно да је прихватим, иако ми је она наметнута са више страна), надам се да ће она бити корисна и подстаћи неке нове идеје у вези са овим значајним питањем, па било да се слажемо са ставом др Обена, односно др Банашевића, или супротним. Верујем да ће ово допринети и да се престане са сумњом без икаквих доказа да је Његош заиста писао своје оригинално дело *Историју Црне Горе* на француском, то јест да није само пренео Медаковићеву историју, и тако се коначно осујети сваки нови покушај — верујемо да се у то више нико неће ни упуштати, као што није ни пре овог случаја — да се нашем највећем песнику одузме његово значајно и последње дело, само да би се доказало, из побуда о којима не желим овде да говорим, да нису у праву многи научни радници који најбоље познају овај проблем. Када би се, на примјер, на овакав или сличан начин покушало да оспори једно дело, и то последње, Дантеу, Шекспиру, Пушкину, Игоу или Гетеу — а Његош је за нас све то — онда би у земљама ових великана оваква тврђења и таква полемика изазвале велики скандал и можда неслућене последице за њихове покретаче.

На крају, упркос свим овим замеркама и онима које се одnose на др Обена, др Банашевића и М. Павловића, додајемо да овај рад др Обена, без обзира на ово што је о њему раније речено и на разлоге који су га навели да пише о овом значајном питању које није ни споменуо у својој докторској тези о Његошу, где је о томе требало неопходно говорити, дакле без обзира на све то и још по нешто, овај рад има врло оригиналних и оштроумних запажања својствених француском духу, као и неких вероватних претпоставки; а претпоставке су дозвољене а по некад и врло корисне и на њима не треба замерати др Обену као што то др Банашевић а за њим и он и М. Павловић мени замерају. Тај рад је, поред свих нетачности и недостатака, један корак напред у разјашњењу, а можда и решењу овог обимног, сложеног и веома значајног проблема, иако је др Обен у њему махом узимао у обзир само чињенице и износио претпоставке које иду

у прилог његовим, то јест претпоставкама др Банашевића, и ма да је, што је видљиво, пришао овом питању са извјесним предубеђењем и унапред одређеном жељом да брани једно становиште упркос супротним чињеницама и доказима.

И поред свега, надајмо се и искрено пожелимо да др Обен, који за то има најбоље услове налазећи се на лицу места, настави са трагањем и нађе нове податке — ако их још има — како би се најзад после 137 година и после толиких напорних и других трагања, где су многи дали мањи или бар већи допринос, бар сада у вези са прославом 175-годишњице Његошевог рођења, решило питање вероватно изузетно значајног дела нашег највећег песника, његове *Историје Црне Горе* на француском, послате из Напуља у Париз, песника који је историју, вековне патње и страдања свог народа опевао и описао можда боље него иједан песник у свету.

Међутим, изгледа да ће и ова наша искрена жеља и нада бити изневерена. Наиме, када сам се двоумио да ли да објавим овај већ завршени рад, дознао сам да М. Обен, који је постао шеф катедре за југославистику на Сорбони захваљујући својој докторској тези о Његошу, скоро ништа није предузео да се на овом чувеном универзитету обележи 175-годишњица Његошевог рођења. Претпрошле године је на Сорбони врло свечано прослављена 200-годишњица Вуковог рођења, уз присуство и предавања многих француских и других страних научника, што је снимала и наша телевизија и о чему смо видели више врло успешних емисија и репортажа. И ово је остварено највећим делом личном иницијативом и материјалном помоћу брачног пара тамошњих југословенских патриота.

Пошто је Његош присни пријатељ, сарадник и добротвор Вука, а са њим највећа и најзаслужнија личност наше књижевности и наш највећи и вечити учитељ, заслужио је да се на Сорбони, на којој су одбрањене и објављене две обимне тезе о Његошу на француском — једна од њих је баш М. Обена — а о Вуку ни једна, поновимо то, заслужио је да се обележи његова годишњица рођења бар приближно свечано као и Вукова. Међутим, М. Обен је још прошле године изјавио, а сада и потврдио, да тога неће бити из њему познатих разлога. Материјални разлози свакако нису по среди, јер је овај универзитет, понос Француске и целог културног и научног света, имао могућности да обележи и мање значајне годишњице.

А и да су по среди материјална средства, лако је било наћи више научних установа и појединаца, код нас и на страни, који би свесрдно и материјално и организационо обилато допринијели да та прослава добије значај који заслужује. Ово је требало учинити и зато што је Његош, много више него Вук, испољавао велике симпатије према француској књижевности, култури и њеним прогресивним идејама у правом смислу речи и све чинио

да испуни своју велику жељу и дође у Париз, у чему су га спречиле Аустрија и Русија. Али, ево, и ту је М. Обен, инострани члан Српске академије наука и умјетности, благо речено, изневерио оправдане наде наших научника и наше јавности — поред свега. . .

Пред само слање овог рада у штампу, обавестио ме је наш познати књижевник и научник Божидар Ковачевић да је имао у рукама једну врло ретку књигу о С. Беланжеу од 295 страна веће осмине, издату недавно у Солуну. Аутор је Жорж Ђоранеску, а наслов: *La Mission de Stanislas Bellanger dans l'Empire ottoman*. — Institute for Balkan studies. Према Б. Ковачевићу, из те књиге се јасно види да је Белфон преудоним Беланжеа, као што сам и претпостављао, да се у три наврата састао на Његошем, да није тачно да Белфон, то јест Беланже, „измишља” своје пријатељство са Његошем и да ја тврдим да је владика био пријатељ са особом која није постојала — како без икаквих доказа тврде особе које се овим сложеним питањем нису никад бавиле нити речи раније написале, поричући чак Његошу и ауторство његове *Историје Црне Горе* на француском језику. . .

О свему овоме, и осталом у вези са овим, другом приликом опширније и аргументованије, ако буде потребно, као и о делу Ђоранескуа када будем дошао до њега.

Крунослав Ј. Спасић